

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів освітнього процесу сучасних дошкільних навчальних закладів України (відповідно до законів «Про освіту» (1991), «Про фізичну культуру і спорт» (1993), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про охорону дитинства» (2001)) залишається фізичне виховання дітей, зміст та завдання якого визначаються вимогами Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція) (2012), чинними програмами розвитку навчання та виховання дітей дошкільного віку.

Термін «фізичне виховання» у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» трактується як «напрямок фізичної культури, пов'язаний із процесом виховання особи, набуттям нею відповідних знань та умінь з використання рухової активності для всебічного розвитку, оздоровлення та забезпечення готовності до професійної діяльності та активної участі у суспільному житті[4]».

«Фізичне виховання» (за словником С. У. Гончаренка) – це складова частина загального виховання; соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я й загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок і умінь [1, с. 345].

Для розуміння минулого, стану, проблем і перспектив фізичного виховання дітей, що зростають у дошкільних закладах сільської місцевості України, важливе сучасне читання багатьох його сторінок, введення в контекст маловідомих фактів і явищ щодо зміцнення та охорони здоров'я, загартування та розвитку фізичних можливостей дітей у дитячих яслах та садках, дитячих майданчиках в історичний період – 1945-1991 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практикам дошкілля загальновідомі прізвища українських науковців, які у ХХ ст. створювали сучасну теорію і методику фізичного виховання – М. К. Шейко (50-60 рр.), Е. С. Вільчковський, Т. І. Дмитренко (70-80 рр.) та ін. Перше десятиліття ХХІ ст. відкрило нові імена дослідників – Л. А. Сварковська «Формування у дітей

5-6 років мотивації до занять фізичною культурою»(2000), Н. Ф. Денисенко «Теоретичні засади та технологія управління системою фізичного виховання дітей дошкільних навчальних закладів» (2002), В. В. Нестеренко «Проблема підготовки майбутніх вихователів до виховання у дошкільників навичок здорового способу життя (2003), Н. В. Левінець «Формування професійної готовності майбутніх вихователів до здійснення фізичного виховання дошкільників на засадах народних традицій» (2007), Т. К. Андрющенко «Формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку» (2007), А. І. Чаговець «Проблема формування здорового способу життя дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогіці (друга половина ХХ століття)» (2007), Ю. М. Шевченко «Фізичний розвиток дітей старшого дошкільного віку засобами інтеграції рухів і музики» (2009).

Однак, не достатній рівень висвітлення питання охорони здоров'я та фізичного виховання дітей у дошкільних закладах села визначило **мету статті**– з'ясувати суть соціально-педагогічний процесу, спрямованого на зміцнення здоров'я й загартування організму, гармонійний розвиток фізичних можливостей сільських дошкільників, які виховувалися у дошкільних закладах різних типів у період з 1945 по 1991 роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність фізичного виховання є зрозумілою для кожного, хто виконує почесне й відповідальне завдання виховання юного покоління – міцної, здорової зміни, при звичасної до праці, здатної зносити труднощі і нестатки. «Робота над фізичним вихованням у дошкільних закладах іде у двох напрямках. Перший – охорона незміцнілого організму від шкідливих впливів, створення сприятливих умов для його нормального розвитку – організація гігієнічних умов життя дітей, правильне харчування, режим, профілактичні заходи в охороні дітей від захворювань, виховання культурно-гігієнічних навичок. Другий – застосування активних засобів фізичної культури: загартування дитячого організму і фізичні вправи». Акцент на цих засобах фізичного виховання були зроблені у посібнику «Фізичне виховання дітей дошкільного віку» під

редакцією Є. Г. Леві-Горіневської у перекладі з російської (1948). Посібник мав на меті озброїти учнів дошкільних педагогічних училищ та вихователів дошкільних закладів основними знаннями теорії і практики фізичного виховання дітей дошкільного віку. А поданий добір рухливих ігор та вправ для різних вікових груп дітей, уміле сполучення цієї роботи з використанням сил природи для загартування дитячого організму давав «можливість кожному вихователю проводити фізичне виховання не випадково, а у вигляді стрункої системізаходів, яка веде до всебічного, гармонійного розвитку дитини [20, с. 3-4]».

Згідно наказу Міністерства освіти УРСР від 30.04.46 р. № 436 введено в життя нове «Керівництво для вихователя дитячого садка» (1945), у якому був поданий напрямок педагогічної роботи і пред'явлено чіткі вимоги до вихователя. А вихователь отримав можливість черпати програмовий зміст з «Керівництва» для обов'язкових занять, занять по вільному вибору, прогулянок та екскурсій [9, арк. 281].

У «Керівництві» зазначалося, що першим і основним завданням комуністичного виховання в дитячих садках є фізичне виховання дитини. «У боротьбі за здоров'я дітей вирішальне значення мала санітарія і гігієна. Чистота, порядок, придбання функціонального обладнання – обов'язкові риси дитячого садка [9, арк. 282]».

Загартування висунуто «Керівництвом» як обов'язкова вимога. У зв'язку з цим, у практиці помітно посилювалось застосування загартування в буденному житті: миття рук, шиї, обличчя холодною водою, полегшений одяг, сон, ігри та заняття при відкритих фрамугах в холодну пору року, а саме головне – довготривалі щоденні прогулянки при будь-якій погоді. Спеціальні заходи загартування (обтирання, обливання) застосовувалися у великій більшості дитячих садків лише в літній період, а восени зазвичай припинялися, незважаючи на те, що цими заходами необхідно було користуватися цілий рік [9, арк. 283].

З 1947-1948 навчального року керівними документами для працівників стаціонарних дошкільних закладів, стали «Статут дитячого садка» (1947) та «Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» (1947), у якому зазначалися завдання і зміст роботи закладу. Кожен вихователь повинен був добре засвоїти і завжди користуватися ними в роботі з дітьми, беручи до уваги місцеві умови: особливості природи, праці, побуту [14, с. 26].

Проте, організація фізичного виховання у дошкільних закладах мала деякі особливості – залежно від пори року, були свої переваги для здійснення фізкультурних заходів, а також свої труднощі; на успіх у роботі впливала підготовленість відповідного персоналу (завідуючих, вихователів, нянь); тип дошкільного закладу. Так, наприклад, дитячі майданчики, дитячі ясла та садки, що мали сезонний характер, на відміну від постійнодіючих, мали свою специфіку. Означимо її.

У весняно-літню пору відкривалася можливість широко використовувати великий простір для всіх видів рухів – бігу, стрибків з м'яким приземленням з використання індивідуальних скакалок, довгих вірьовок чи без них, лазіння через невисокі сукуваті дерева, метання в далечінь з хорошим замахом і поворотом шишок, камінців, гілок, хмизу і т. д. На природних пагорках, горбках діти мали можливість вправлятися у збіганні по них униз і вибіганні нагору, повалене дерево – хороша перешкода для перелізання, для вправи з рівноваги, канавки можна вдало використовувати для стрибків [21, с. 139].

На допомогу вихователям колгоспного дошкільного майданчика з 1947 року відновлено видавництво брошур з організації рухливих ігор із різними видами рухів: ходьба, біг, стрибки, лазіння або кидання, добір ігор і головне, методику їх проведення. А природний простір – чудовий засіб для проведення цілого ряду «колових ігор». У брошурах пояснювалося, як за допомогою ігор вихователь розширює у дітей уявлення про навколишнє життя: про працю, техніку, природу, побут. Діти охоче зображали в іграх піонерів, робітників, льотчиків, мисливців тощо [16, с. 3].

Робота сезонних дошкільних закладів мала не тільки перевагу, а й певні труднощі. Є. Г. Леві-Горіневська (*авт.* кандидат медичних наук) зазначала, що майданчики відкривалися на час і здебільшого не мали фізкультурного устаткування. Вихователі повинні були виявляти, з одного боку, велику активність, щоб залучити батьків до допомоги в організації та устаткуванні дитячого майданчика, а з другого – вміти добирати такі ігри та заняття, які можна провести і без особливого приладдя [20, с. 138].

У посібнику М. К. Шейко «Фізкультурні заняття в дитячому садку» давалися рекомендації щодо виготовлення іграшок-саморобок. Так, віжки довжиною 2,5 м. можна було зробити з широкої тасьми або, ще краще, з лампового гніта завширшки 2-3 см. Гніт пофарбувати в будь-який колір, пришити до нього прикраси, як дзвіночки, кольорову бахрому з товстих ниток або з пофарбованого лика. Скакалку (довжина 125-145 см.) можна зробити з вірьовки або товстого шнура, пофарбувавши його в будь-який колір. Держальця скакалки, щільно обмотавши тонким шпагатом, зробити трохи товщими, ніж сама скакалка, й обшити кольоровою матерією. Щоб зробити м'яч, необхідно пробку з пляшки розрізати на дві половинки по вертикальній лінії і скласти навхрест. Міцно обмотавши пасмами коноплі або смужками матерії, клубочок обтягти панчохою або матерією, стараючись надати йому круглої форми [24, с. 51].

При проведенні занять на майданчиках доводилося зважати і на те, що діти не мали систематичної фізкультурної підготовки. Головне завдання вихователя було – зацікавити дітей і поступово домагатися якості рухів. Посібник Є. Г. Леві-Горіневської рекомендував вихователям цих закладів пред'являти до дітей трохи нижчі вимоги до виконання рухів, ніж у стаціонарних закладах з постійним контингентом [20, с. 138].

Тож, якщо стаціонарні (постійнодіючі) дошкільні заклади мали чітку програму дій щодо фізичного розвитку та «загартування організму дитини шляхом організації всієї обстановки і режиму дитячого садка відповідно вимог гігієни, проведення повноцінного харчування, всемірного й

правильного використання повітря, води і сонця, проведення ігор та фізичних вправ, а також заходів проти захворювання[14, с. 3]», то дитячі майданчики, ясла і садки, що перебували у колгоспно-кооперативній власності і мали сезонний характер, створювали організаційно-педагогічні умови та будували роботу відповідно до директивних партійних і урядових документів, наказів Міністерства сільського господарства УРСР, Міністерства освіти УРСР, Міністерства охорони здоров'я УРСР, таких як Інструкція про порядок організації, утримання і роботи сезонних дитячих ясел і дошкільних майданчиків у колгоспах Української РСР, Інструкція по охороні життя і здоров'я дітей на колгоспних сезонних дитячих майданчиках[5; 6] та інших.

Керівними документами в організації сезонних дошкільних майданчиків, дитячих садків у сільській місцевості України були щорічні накази Міністерства освіти про заходи по організації дитячих установ у колгоспах УРСР та оздоровленню дітей влітку, у яких аналізувався стан роботи в різних областях республіки, вказувалися недоліки та шляхи їх подолання у новому весняно-літньому сезоні.

Управління дошкільного виховання Міністерства освіти УРСР, обласні дошкільні методичні кабінети відділів народної освіти, обласні інститути удосконалення кваліфікації вчителів, здійснюючи методичне керівництво навчально-виховною роботою у сільських дошкільних закладах. На допомогу чисельному контингенту працівників (*авт.* більшість яких не мала спеціальної педагогічної освіти) видавали інструктивно-методичні рекомендації щодо зміцнення здоров'я та фізичного розвитку дітей. Зокрема – «Фізичне виховання дітей на літньому дошкільному майданчику», «Як організувати дошкільний майданчик у колгоспі», «Фізичне виховання дітей на літньому дошкільному майданчику», «На допомогу колгоспним дитячим установам»[11; 15; 22; 23; 24].

Не залишалися сільські дошкільні заклади поза увагою і фахового журналу «Дошкільне виховання». Майже кожен номер у рубриці «Для колгоспних дошкільних закладів» та інших давав поради, настанови, вказівки

з різних питань діяльності. Інколи розвитку дошкільних закладів на селі були присвячені цілі номери.

Щодо організації роботи з фізичного виховання у сільських дошкільних закладах у рамках нашого дослідження будуть цікавими матеріали з обміну досвідом вихователя дитячого садка колгоспу «Запорожець» с. Балабіно Запорізької обл. Н. Маркелової «Прищеплення культурно-гігієнічних навичок у дітей змішаної групи». Дошкільний заклад з контингентом 22 дитини – 11 середнього віку і 5 – старшого, як постійнодіючий, працював перший рік. І складність роботи полягала в тому, що різновікові діти мали різний рівень володіння культурно-гігієнічними навичками. Вихователь розповіла на початку статті про здійснення заходів організаційного характеру, а потім освітила систему роботи з дітьми та їх батьками по навчанню дітей культури умивання, їжі та ін. [10].

Охорона і зміцнення здоров'я дітей ясельного віку, правильний фізичний розвиток було основним завданням кадрів дитячих ясел. Міністерство охорони здоров'я УРСР, на яке покладалося їх підготовку, не забезпечував ними дошкільні заклади. Працювали особи, які не мали освіти, досвіду роботи, правове регулювання відрізнялося від вихователів, а нерівні можливості впливали на міць колективу, створювали плінність кадрів. За даними на 01.01.1965 із загальної кількості дітей, які виховувалися в об'єднаних дошкільних закладах 30,7% дітей від 1 року до 3 років життя і лише 3,7% дітей до 1 року. Це частково пояснювалося тим, що батьки віддавали дітей до дошкільних закладів більшості випадків після 6 міс. і навіть після року, користуючись правом на додаткову відпустку за доглядом за дитиною, що передбачено законодавством, а також тим, що на місцях в об'єднаних дошкільних закладах не організовувалося груп для дітей першого року життя через те, що неспроможні забезпечити догляд та виховання дітей цього віку за відсутністю лікарів та кваліфікованих медсестер [3, арк. 21-22].

Тож, доречною була поява статті сестри-виховательки дитячого садка с. Більшівці Івано-Франківської обл. А. Недобиток «Індивідуальна робота

над фізичним розвитком дітей раннього віку», у якій докладно описано умови загартування, проведення масажу та розвитку рухів дітей віком до одного та другого років життя [12].

У матеріалах довідок про роботу дошкільних закладів Сумської області вказаний цілий ряд недоліків щодо фізичного і нервово-психічного розвитку дітей. У окремих закладах діти не зважувалися (відсутні ваги), не вимірювався зріст, коло грудної клітини. Не приймалися заходи по виправленню виявлених порушень постави. Хоча оздоровчі заходи планувалися у всіх дошкільних закладах, проте без конкретного індивідуального плану. Слабко упроваджувалося в дошкільні заклади проведення масажу і гімнастики, особливо з дітьми, які страждали гіпотрофією, рахітом, частими простудними захворюваннями [2, арк. 5].

Завідуюча Опішнянським дитячим садком, що на Полтавщині, В. Синицина на сторінках журналу поділилася досвідом роботи закладу щодо застосування комплексу заходів по загартуванню дітей протягом року, зокрема, це – ходьба босоніж, денний сон на свіжому повітрі, перебування в полегшеному одязі у теплу пору року та ін. Гартувальні процедури проводилися у тісній співпраці з медичним персоналом, дотримуючись принципів диференціації, послідовності, систематичності [18].

Про груповий метод проведення занять з фізичної культури у різновікових групах, особливості організації роботи з фізичного виховання дітей колгоспників розповідали завідуючі дошкільними закладами колгоспів ім. Ждановата «Комуніст» Шполянського р-ну Черкаської обл. Досягнуті ж успіхи у фізичному вихованні дітей обумовлені забезпеченням належних контактів з сім'ями. Вихователі сільського дошкільного закладу – є «зразком організованості, порядку і охайності [7, с. 22]». А маючи у селі більш широкі можливості відвідування дітей вдома, знайомлячись з побутовими умовами дітей, батьки з більшою довірою ставилися до вимог авторитетних педагогів, які в свою чергу головним завданням вважали вдосконалення навчально-

виховної роботи з метою охорони здоров'я, зменшення захворюваності дітей, виконання вимог програмиз фізичного виховання дошкільників[8].

Усі дописувачки журналу були одностайні в думці, що, завдячуючи батьківським комітетам, правлінням колгоспів, шефам, роботі школи матері, ентузіазму самих колективів у сільських дошкільних закладах можуть бути створені кращі умови для фізичного розвитку дітей, збереження та примноження їхнього здоров'я – побудовані душові кабінки, басейни, літні павільйони, озеленені та обладнані фізкультурні та ігрові майданчики тощо.

А як методично правильно використати додаткові можливості для зміцнення здоров'я і розвитку дітей, виховання у них витривалості, фізичної сили в умовах сільської місцевості було науково обґрунтовано у книгах для вихователя «Организация работы сельского детского сада»[13], «Сельский детский сад», де зазначено, що «використання навколишньої природи, річок і водоймищ, чистого свіжого повітря, безкраїх просторів повинно міцно увійти у повсякденне життя сільських дитячих садків[17]».

Висновки і перспективи подальших розвідок. При висвітленні питання охорони здоров'я та фізичного виховання сільського дошкільника ми зупинилися на питаннях, які насамперед розкрили природну здоров'я збагачувальну функцію сільських дошкільних закладів. Організація ж фізичного виховання в дошкільних закладах сільської місцевості залежала від людського і природного фактору. Особи, що відповідали за організацію роботи у закладі(завідуючий, вихователь, лікар, медична сестра), у вдало створених умовах (планування і устаткування ділянок, приміщень, оснащення обладнанням) досягали поставленої суспільством мети – охорони і зміцнення здоров'я дітей. Потребує дальшого більш конкретного вивчення питання надання методичної допомоги працівникам сільських дошкільних закладів щодо навчання дітей плаванню та безпеки дорожнього руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Видавництво «Либідь». – Київ, 1997 р., 373 с.
2. Довідки, інформація, відомості по роботу дитячих дошкільних закладів, дитячих будинків, шкіл за 1968 р. // ДАСО ф.Р-3370, оп.1, спр.716, арк.39 ОЦ.
3. Довідки управління до ЦК КП України та Ради Міністрів УРСР з питань роботи дошкільних закладів республіки 1966 р. // ЦДАВОВУ України ф.166, оп.15, спр.5199, арк.149.
4. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (зі змінами) від 24.12.1993 № 3808-ХІІ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>.
5. Інструкція по охороні життя і здоров'я дітей на колгоспних сезонних дитячих майданчиках // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1955. – № 10. – С. 18-25.
6. Інструкція про порядок організації, утримання і роботи сезонних дитячих ясел і дошкільних майданчиків у колгоспах Української РСР // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1955. – № 10. – С. 10-18.
7. Кравченко К. Піклування про фізичне виховання дітей колгоспників / К. Кравченко // Дошкільне виховання, 1967. – № 6. – С. 19-22.
8. Кравченко Т. Основа – вимоги програми / Т. Кравченко // Дошкільне виховання, 1978. – № 8. – С. 14-15.
9. Матеріали обміну досвідом роботи дошкільних працівників 1947-1948 рр. // ЦДАВОВУ України ф.166, оп.15, спр.362, арк.434.
10. Н. Маркелова Прищеплення культурно-гігієнічних навичок у дітей змішаної групи / Н. Маркелова // Дошкільне виховання, 1960. – № 10. – С. 21-24.
11. На допомогу колгоспним дитячим установам. Полтава, 1958. – 95 с.

12. Недобиток А. Індивідуальна робота над фізичним розвитком дітей раннього віку / А. Недобиток // Дошкільне виховання, 1968. – № 1. – С. 23-25.
13. Организация работы сельского детского сада: Условия организации дошкол. воспитания в сел.местности / Л. В. Поздняк, А. К. Бондаренко, Л. В. Дружинина и др.; Сост. Н. А. Реуцкая, Н. А. Петрова; Под ред. Р. А. Курбатовой. – М. : Просвещение, 1988. – 240 с. : ил. – (Б-ка воспитателя дет.сада).
14. Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка. Статут дитячого садка. К.: Рад. школа, 1947. – 172 с.
15. Растут сильными, здоровыми ловкими. Черкасы, 1968. – 8 с.
16. Рухливі ігри / склали М. К. Шейко, М. М. Йогансен. К. : «Радянська школа», 1952. – 38 с.
17. Сельскийдетский сад. Книга для воспитателя. Под ред. Р. А. Курбатовой и Т. А. Марковой. (Сост. В. А. Калмыкова.) М., Просвещение, 1973. – 383 с. с ил.
18. Синицина В. Загартування дошкільнят / В. Синицина // Дошкільне виховання, 1968. – № 1. – С. 25-27.
19. Фізичне виховання дітей дошкільного віку / Під редакцією Є. Г. Леві-Горіневської (переклад з російської). – К.: «Радянська школа», 1948. – 156 с.
20. Фізичне виховання дітей дошкільного віку / Під редакцією Є. Г. Леві-Горіневської (переклад з російської). 2-е видання. – К.: «Радянська школа», 1954. – 199 с.
21. Фізичне виховання дітей на літньому дошкільному майданчику / склали Р. Малая. К. : Рад. шк. 1950 – 11 с.
22. Фізичне виховання дітей на літньому дошкільному майданчику. К. : Рад. шк., 1947. – 10 с.
23. Шейко М. К. Фізкультурні заняття в дитячому садку / М. К. Шейко // К. : «Радянська школа». 1948. – 52 с.

24. Як організувати дошкільний майданчик у колгоспі / склала
Н. Красіна. К.: Рад. шк. 1947 – 15 с.